

Yazık Oldu Vidinli'nin Emeklerine! *Hüseyin Tevfik Paşa ve "Linear Algebra" (1988) Kitabının Yenibasımı Üzerine Düşünceler*

Vidinli's Efforts in Ruin! Comments on the New Edition of *Hüseyin Tevfik Paşa ve "Linear Algebra" (1988)*

Hüseyin Tevfik Paşa ve "Linear Algebra." Hazırlayan Kâzım Çeçen. İstanbul: İTÜ Vakfı Yay., 2019, 16.5x23.5 cm, 56+68+185 s. ISBN 978-975-7463-63-4 (1988 baskısının yeni basımı).

Feza Günergun¹

¹Prof. Dr. İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bilim Tarihi Bölümü, İstanbul, Türkiye

ORCID: F.G. 0000-0002-8996-4863

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Feza Günergun,

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bilim Tarihi Bölümü, İstanbul, Türkiye

E-posta/E-mail: fezagunergn@yahoo.com

Başvuru/Submitted: 27.04.2020 • **Kabul/Accepted:** 10.05.2020 • **Online Yayın/Published Online:** 03.07.2020

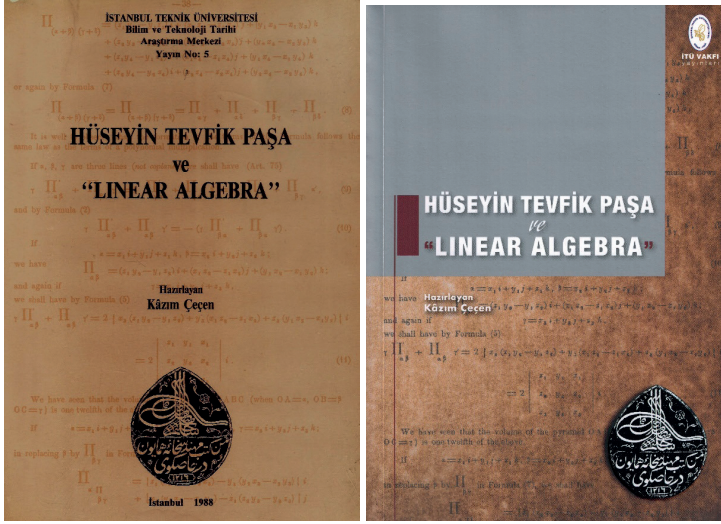
Atıf/Citation: Günergun, Feza. "Yazık Oldu Vidinli'nin Emeklerine! *Hüseyin Tevfik Paşa ve "Linear Algebra" Kitabının Yenibasımı Üzerine Düşünceler.* *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 21, 2 (2020): 449-457.

<https://doi.org/10.26650/oba.728030>

Vidinli Hüseyin Tevfik Paşa (1832-1901), Osmanlı imparatorluğunun modernleşme sancıları çektiği bir dönemde, kendisine verilen önemli idari görevler ile bilimsel çalışmalarını bir arada yürütebilmiş bir asker, bürokrat ve matematikçidir. Mekteb-i Harbiye'de muallimlik, Paris'teki Mekteb-i Osmani'de müdür yardımcılığı, Tophane-i Amire Muayene Komisyonu üyeliği, Paris'te askeri ataşelik, Amerika'da Martini-Henry tüfeklerinin üretimini denetleme ve Orta Elçilik, Mühendishane Nazırlığı, Ticaret ve Nafia Nazırlığı ve Maliye Nazırlığı bu

görevler arasındadır. Diğer taraftan İstanbul'daki konağında düzenlediği bilimsel toplantılarda matematik konularını tartışması (Salih Zeki kendisine haftalarca kompleks (*kemmiyyat-ı muhdes*) anlattırıldığını yazar), cebir ders kitapları yazması, ilk popüler matematik dergisi *Mebahis-i İlmiye*'yi yayınlaması, Fransa Matematik Cemiyeti üyeliği, Darüşşafaka kuruculuğu, Avrupa matematik dergilerine abone olması, mekanik ve cebir konusunda eserleri, ve nihayet *Linear Algebra*'yı telif etmiş olması, onun matematik bilgisini ve sevgisini öne çıkarmaktadır.¹

Hüseyin Tevfik Paşa ve "Linear Algebra" nın 1988 (solda) ve 2019 (sağda) baskılarının kapakları

Vidinli Tevfik, *Linear Algebra*'yı iki kez yayınlamıştır: İlk baskı 1882'de, genişletilmiş ikinci baskı 1892'de İstanbul'da yapılmıştır. Prof. Dr. Celal Şengör'ün Almanya'daki bir sahafta ikinci baskıyı bulup alması ve Prof. Dr. Kâzım Çeçen'e² iletmesi üzerine Çeçen, Tevfik Paşa üzerindeki araştırmalara başlamıştır. Hayatı ve eserleri hakkında topladığı bilgileri içeren bölümlere Kandilli Kütüphanesi'nden temin ettiği 1882 baskısının ve 1892 baskısının tıpkıbasımlarını ekleyerek, 1988 yılında *Hüseyin Tevfik Paşa ve "Linear Algebra"* adlı kitabı yayınlamıştır.³ "2019 Fuat Sezgin Bilim ve Teknoloji Yılı" münasebetiyle, İTÜ Vakfı, Çeçen'in hazırladığı bu yayının tıpkıbasımını gerçekleştirir. Burada sözü edilecek yayım, 31 yıl sonra yapılan bu yeni baskıdır.

- 1 Hüseyin Tevfik Paşa'nın idari görevleri ve bilimsel kişiliği ile ilgili verilen bilgiler, bu tanıtım yazısının dipnotlarında yer alan yayınlardan özetlenmiştir.
- 2 Prof. Dr. Kâzım Çeçen (1919-1997) su mühendisliği tarihi konusundaki yaptığı araştırma ve eserleri, teknoloji tarihi konusunda düzenlediği sempozyumlar ve İTÜ bünyesinde kurduğu Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi ile Türkiye'de teknoloji tarihi araştırmalarının öncüsüdür.
- 3 *Hüseyin Tevfik Paşa ve "Linear Algebra"*, haz. Kâzım Çeçen (İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Tarihi Araştırma Merkezi Yayın No.5, 1988).

Değerli yazma ve nadir baskıların tıpkıbasımları geçmişte olduğu gibi günümüzde de yapılmaktadır. Ancak sayısal kütüphanelerin yaygınlaşmasıyla, kütüphane raflarındaki tıpkıbasımlara başvurmak yerine internet üzerinden nadir eserlerin dijital kopyalarını inceleme imkânı doğmuştur. Durum böyle olunca, tıpkıbasımlar şekil değiştirmiş, yeni araştırmaların eklenmesiyle “gözden geçirilmiş ve genişletilmiş” baskılar yapılmıştır. Bu suretle, ilk baskılardaki eksikler tamamlanmış, okuyucuya yeni bilgiler sunulabilmiştir. Hüseyin Tevfik Paşa ve “*Linear Algebra*” kitabının 31 yıl sonra tıpkıbasımı yapılırken de bu yöntemin izlenmesi beklenirdi. Gönül isterdi ki, son yıllarda Tevfik Paşa üzerinde yapılan araştırmalardaki bilgiler tıpkıbasıma eklensin, diğer bir ifade ile Çeçen’in kitabının tıpkıbasımı yerine gözden geçirilmiş ve genişletilmiş bir yeni baskı yapılsın. Bu, Hüseyin Tevfik Paşa’nın bilim anlayışına da uyardı.⁴ Böylece, Kazım Çeçen’in başlattığı çalışmaların hocanın vefatından sonra geliştiği vurgulanmış, Tevfik Paşa ve eserleri okuyucuya daha iyi tanıtılmış olurdu. Kanımızca böyle bir yayın, hayatı boyunca bilimsel bilginin gelişmesi için fedakârlıkla çalışmış olan Prof. Çeçen’in de – yaşasaydı -- hoşuna giderdi.

Belirleyebildiğimiz kadarıyla, *Linear Algebra*’nın 1882 baskısı Türkiye’de yalnızca Kandilli Rasathanesi kütüphanesinde bulunmaktadır. Fransa ve ABD’deki bazı üniversite kütüphanelerinde de 1882 baskısının nüshaları mevcuttur.⁵ Harvard Üniversitesi’ndeki 1882 baskısını, bir sayısal kütüphane olan *Internet Archive*’da ücretsiz olarak incelemek mümkündür.⁶ Yine 1882 baskısı, Forgotten Books tarafından basılmış olup internette satışıdır.⁷ 1892 baskısının İTÜ Mustafa İnan Kütüphanesi’nde 2 nüshası mevcuttur. Aynı baskı bir ara Kadıköy’de bir sahaf tarafından internet üzerinden satılmıştır.⁸ 1882 baskısının Avrupa ve Amerika kütüphanelerinde bulunması, bu nüshaları Vidinli’nin 1883’te Orta Elçi olarak Washington’a giderken götürmesinden kaynaklanmış olmalıdır. Bildiğimiz kadarıyla, 1892 baskısı internette yoktur. Bu baskının sayısal kopyasının yapılarak İTÜ Nadir Eserler Sayısal Koleksiyonu’na yüklenmesi, eserin daha geniş bir kitleye ulaşmasını şüphesiz sağlayacaktır. Diğer taraftan, her iki baskının kaçır sayı yapıldığı da muammadır. Yalnızca uzman matematikçilere hitap eden İngilizce bir eser olarak İstanbul’da muhtemelen az sayıda basılmıştır. Basım masraflarının Tevfik Paşa tarafından karşılandığı özel baskı yapılmış olmalıdır. Yoğun formül içerdiği göz önüne alındığında, dizgisi de özel dikkat gerektirmiş olmalıdır.

4 İlginç olan *Linear Algebra*’nın ikinci (1892) baskısının da” gözden geçirilmiş ve genişletilmiş” baskı olmasıdır. Hüseyin Tevfik Paşa bu baskının kapağına “revised and enlarged edition” ibaresini koymuştur.

5 <https://www.worldcat.org/title/linear-algebra/oclc/13464545>, erişim 10 Şubat 2020.

6 <https://archive.org/details/linearalgebra00tevfgoog/page/n13>, erişim 10 Şubat 2020.

7 <https://www.amazon.com/Linear-Algebra-Classic-Reprint-Hussein/dp/0266606938>, erişim 10 Şubat 2020.

8 <https://www.amazon.com/Linear-Algebra-Classic-Reprint-Husse%C3%AFn/dp/0282966382>, erişim 10 Şubat 2020.

8 <https://www.nadirkitap.com/linear-algebra-huseyin-tevfik-pasa-nin-eseri-hussein-tevfik-pacha-kitap3012840.html>, erişim 10 Şubat 2020.

Hüseyin Tevfik Paşa'nın Hayatı ve Eserleri Hakkında Yeni Bilgiler

Kâzım Çeçen, kitabın 1988 baskısında, Vidinli Tevfik Paşa hakkında değerli biyografik bilgiler vermiştir. Kullandığı kaynakların listesini verdiği gibi, Tevfik Paşa'nın *Sicilli-Ahval*'deki sicilini ve Salih Zeki'nin *Muallimler Mecmuası*'nda yer alan anılarının Latin harflerine çevirisini de yayınlamıştır. Çeçen'in kitabı hâlâ ilk başvuru kaynağı özelliğini korumakla beraber, son yıllarda yapılan yeni araştırmalar Vidinli'nin hayatıyla ilgili yeni kaynak ve bilgileri ortaya çıkarmıştır. Atilla Polat'ın çalışmaları, Vidinli ile ilgili Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan belgeleri (özellikle Vidinli'nin 23 Mayıs 1883 tarihli raporu), Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi Türkiye gazetelerdeki haberleri (Vidinli'nin Uzun Kahve / Sarafim Kiraathanesindeki çevresi), Amerika gazetelerdeki haberleri, üye seçildiği Rhoad Island Tarih Cemiyeti'ne sunmuş olduğu bildirinin metni (*A Lecture Giving a Few Facts on Mohemmadism*, 1878), Paşa'nın ikametgâhları ve vefatıyla ilgili ayrıntıları sağlamıştır.⁹ Prof. Dr. Cem Tezer (1955-27.02.2020), edebi bir dille kaleme aldığı biyografide¹⁰ Tevfik Paşa hakkındaki kaynakları farklı açılardan incelemiş ve yeni yorumlar vermiştir: Örneğin onun yazısından, Tevfik Paşa'nın bilim yerine safsatalar ile uğraşılmasına canı sıkılan, "bütün gayretlerin matematiğe, müsbet ilimlere, san'ayiye verilmesi gerekirken, hâlâ laf ebelikleriyle, bin yıllık mugalatalarla, 'niza-ı lafzî'lerle vakit kaybedilmesine üzülen, asabî ve derdini anlatamayan bir insan" olduğunu öğrendik.

Yeni araştırmaları göz önüne alan, zenginleştirilmiş bir yenibasım gerçekleştirilseydi, 1988 baskısında ve dolayısıyla 2019 baskısında Vidinli'nin "Bulunamadı" veya "Basılmamıştır" kaydı düşülen birçok eserinin bulunduğu, basıldığı ve araştırıldığı bilgisi de okuyucuyla paylaşılmış olacaktı. Bu araştırmalardan birisinde, Belediye Kitaplığı'nın (İBB Atatürk Kİtaplığı) raflarında bulunamamış olan *Mebahisi-İlmiye*'nin İstanbul ve Ankara kütüphanelerindeki tüm sayıları belirlenmiş, derginin 1867-69 yılları arasında yayınlandığı ortaya konmuş ve makalelerinin içeriği incelenmiştir. Ayrıca, Tevfik Paşa'nın girişimi ve emeği sayesinde hayat bulan bu dergi, Türkiye'de matematiksel bilimlerde yayınlanmış ilk Türkçe dergi olarak nitelenmiştir.¹¹

Yeni araştırmalar, ilk baskıda "bulunamadı" notu taşıyan *Zeyl-i Usul-i Cebir*'in H. 1278 (1861-62) ve H. 1288'de (1871-72) iki baskısının yapıldığını ve bu eserin, Mekteb-i

9 Kitap, Kadıköy'deki Nigar Sahaf tarafından günümüzden 4-5 yıl önce satılmış. Üzerinde damga veya imza yokmuş. Nigar Sahaf'ın sahibi Asuman Bektaş ile görüşerek bu bilgiyi temin eden Dr. Şeref Etker'e teşekkür ederim.

Atilla Polat, "19. Yüzyıl Osmanlı Bilim Hayatında Öncü Bir Matematikçi: Vidinli Hüseyin Tevfik Paşa" Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bilim Tarihi Anabilim Dalı, 2014, 204; Atilla Polat, "Son Dönem Osmanlı Matematikçi-Bürokratu Vidinli Hüseyin Tevfik Paşa'nın Hayatı," *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 20, 1 (Ocak 2019): 16-46, erişim 10 Şubat 2020, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/618853>

10 Cem Tezer, "Vidinli Hüseyin Tevfik Paşa," 14 s. (tarihsiz) <http://sertoz.bilkent.edu.tr/turk/VIDINLI.pdf>

11 Feza Günergün, "Matematiksel Bilimlerde İlk Türkçe Dergi: *Mebahis-İlmiye* (1867-69)," *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 8, 2 (2007): 1-42. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/13242>

Harbiye'nin kurmay sınıflarında okutulan Fenn-i Taksim-i Arazi, Hey'et ve İlm-i Makine derslerinin matematiksel içeriğinin daha iyi anlaşılması için hazırlandığını belirlemiştir. “Basılmamış” kaydı düşülen *Fenn-i Makine* ise 1291 (1874-75) civarında basılmış, Mekteb-i Harbiye'nin kurmay sınıflarının birinci senesi için yazılmıştır. Ayrıca, 1988 baskısında yer almayan ve metrik ölçü ve tartıları tanıtan bir kitapçığın da Vidinli Tevfik'e ait olduğu ortaya çıkmıştır: *Yeni Ölçülerin Menafı ve İstimaline Dair Risale-i Muhtasara* (1299/1881-82).¹² Vidinli bu eserini, metre sisteminin 1 Ekim 1881 tarihli irade ile Mart 1882'den itibaren Osmanlı İmparatorluğunda zorunlu kılınması üzerine yazmıştır.

Linear Algebra Üzerine Yeni Değerlendirmeler

1988 ve 2019 baskılarında, *Linear Algebra* kitabı üzerine farklı değerlendirmeler yer alır. Kazım Çeçen, Hüseyin Tevfik Paşa'yı, “matematiğin en yeni alanlarında önemli çalışmalar yapan ve yayınlayan ilk [Osmanlı] bilim adamı” olarak nitelemiştir.¹³ Bu görüş bugün eleştirilmektedir; zira Tevfik Paşa'dan önce Mekteb-i Harbiye nazırlarından Emin Paşa'nın (ö.1851) İngilizce olarak bir matematik eseri hazırladığı artık bilinmektedir.¹⁴ Celal Şengör ise, *Linear Algebra*'yı “Osmanlı bilim âleminin nakli ilim dışında yaptığı en önemli işlerden biri” olarak nitelemiştir.¹⁵ Böylece *Linear Algebra*'yı Osmanlı bilim âleminin ürünü olarak yorumlamıştır. Eserin, Avrupa'da ve Amerika'da matematik alanındaki gelişmeler incelenerek genellikle yurt dışında yazıldığı göz önüne alındığında ve ayrıca Osmanlı bilim dünyasında pratik ve teorik anlamda yeri olmadığı düşünüldüğünde, bu yorum ne kadar gerçeği yansıtmaktadır?¹⁶

Linear Algebra'nın matematikçi Ord. Prof. Dr. Cahit Arf tarafından yapılan değerlendirme de doğa olarak 2019 tıpkıbasımında yerini korumuştur:

Kitap, üç boyutlu lineer cebirin tanıtılması ve elemanter geometriye uygulanması ile ilgilidir. Kuaterniyonlar lineer cebri 1843'te Hamilton tarafından bulunmuş ve fizikteki uygulamaları nedeniyle 19. Yüzyılın ikinci yarısında güncelliğini korumuştur. Görsel geometriden naiifçe hoşlanmış görünen Vidinli Tevfik Paşa, kuaterniyonların dört boyutlu cebirinin üç boyutlu alt cebirinin bulunmamasından, dolayısıyla görsel geometrik şekillerin

12 Atilla Polat, “Osmanlı Matematikçilerinden Vidinli Hüseyin Tevfik'in (1832-1901) Hayatı ve Eserleri Üzerine Yapılmış Çalışmalarla İlgili Bazı Değerlendirmeler,” *6. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi, Muş, 10-13 Mayıs 2017*, c. 4, s. 243-260, erişim 10 Şubat 2020. https://www.academia.edu/37086351/Osmanli%C4%B1_Matematik%C3%A7ilerinden_Vidinli_H%C3%BCseyin_Tevfikin_1832-1901_Hayat%C4%B1_ve_Eserleri_%C3%9Czerine_Yap%C4%B1lm%C4%B1%C5%9F_%C3%87al%C4%B1%C5%9Fmalarla_%C4%B0lgili_Baz%C4%B1_De%C4%9Ferlendirmeler

13 Çeçen, 1988, 9; 2019, 13.

14 Atilla Polat, “Osmanlı Matematikçilerinden,” 247. Mehmed Emin Paşa hakkında yeni bir araştırma için bkz. Atilla Polat, “Mekteb-i Harbiye Nazırlarından Matematikçi Mehmed Emin Paşa'nın Biyografisine Giriş,” *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 20, 2 (2019): 59-73.

15 Çeçen, 1988, 42; 2019, 50.

16 Atilla Polat, “Osmanlı Matematikçilerinden,” 248.

incelenmesinde doğrudan kullanılmamasından galiba rahatsızlık duymuştur. Böylece kompleks sayılar cebri içine alan üç boyutlu cebri inşa etmeye çalışmıştır. İnşa ettiği cebir, görsel üç boyutlu uzayın vektörleri kümesinden ibarettir".¹⁷

Bu değerlendirme, 2007 tarihli bir yayında yanlıtıcı bulunmuştur:

Cahit Arf'in 1988'de yapılan yeni baskıya giriş olarak yazdığı "contemporary assessment" (Çeçen 1988, s.47-48) oldukça yanlıtıcıdır. Zira Tevfik Paşa'nın temel kaynağının ve motivasyonunun Hamilton'un kuarternionlar kuramı olduğunu ve Hamilton'un dört boyutlu yaklaşımını üç boyutlu yaklaşıma indirgemeyi amaçladığını, öyle ki Tevfik Paşa'nın kavramının asosyatif olmama özelliğinin kuarternionların üç boyutlu uzaya transpozisyonunun bir sonucu olduğu izlenimini vermektedir. Gerçekten de, Tevfik Paşa'da, kuarternionlar kuramının kurucusu olarak Hamilton'a belli bir saygı görülür. Ancak Tevfik Paşa, eserinde, daha basit bir kuram geliştirdiğini ileri sürmektedir ve ilhamının gerçek kaynağı yalnızca kitabının ikinci baskısında açığa çıkmaktadır ki, bu da Argand'ın vektör hesabı kavramıdır.¹⁸

Linear Algebra ve Arf'in değerlendirmesi üzerine Ortadoğu Teknik Üniversitesi Matematik Bölümü profesörlerinden Cem Tezer'in görüşleri de şöyledir:

Vidinli Hüseyin Tevfik Paşa'nın kitabının adı, yani "Linear Algebra", aslında biraz da devrin modasına uyarak ([BP], [HAW], [PEI], [G-G]), bugünkü okuyucusunun tamamen yanlış anlayacağı bir şekilde seçilmiştir. Bilindiği üzere, kompleks sayılar cismi, reel sayılar cismi üzerinde iki boyutlu bir cebir teşkil eder. Paşanın asıl yapmaya çalıştığı şey, reel sayılar cismi üzerinde kompleks sayılar cisminin benzeri vasıflara sahip olmakla beraber üç boyutlu bir cebir teşkil edecek şekilde bir "hypercomplex" sayı sistemi ihdas etmektir. Bu teşebbüsün arkasında, dört boyutlu bir cebir olan "quaternion"ların üç boyutlu bir vektör altuzayı olan "pure quaternion"ların üç boyutlu Euclid geometrisindeki mutantan tatbikatını ([ALT]) iki boyutta tekrar etmek arzusu yatmaktadır.

Tabii, Çeçen'in müracaatı üzerine merhum Cahit Arf'in "Linear Algebra" hakkında yazdığı kısa değerlendirme yazısındaki ihtar yerindedir. Mütecessis olmayanların da anlayabileceği bir dille söylemek gerekirse, bu ihtar şundan ibarettir: Bugün kompleks sayıların ve "quaternion"ların kuvvetli vasıflarına sahip olan üç boyutlu bir "hypercomplex" sayı sisteminin var olmadığını biliyoruz. Hakikaten de, gene Arf'in işaret ettiği üzere Vidinli Hüseyin Tevfik Paşa'nın sayıları geçişmeli (associatif) değildir. Arf'in bize söylemeyi ihmal ettiği husus bir sayı sisteminin geçişmeli olmadan da geometride tatbikatı olabileceğidir. "Linear Algebra"nın daha dikkatli değerlendirilmesi gerekecek.¹⁹

"Linear Algebra" adlı kitabını, matematik olarak henüz belirlemediğimiz ehemmiyetinin dışında, Vidinli'nin bugün bazı tarihçilerin biraz müstehzi bir abartmayla "quaternion"lar

17 Çeçen, 1988, 48; 2019, 56.

18 Gert Schubring, "Hüseyin Tevfik Paşa: 'Lineer Cebir'in Mucidi," *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 8, 2 (2007): 49-54, erişim 10 Şubat 2020, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/13244>

19 Cem Tezer, "Vidinli Hüseyin Tevfik Paşa," 14 s. (tarihsiz) <http://sertoz.bilkent.edu.tr/turk/VIDINLI.pdf>, erişim 10 Şubat 2020.

savaşı ([ALT], [DEC], [WAE]) ismini verdiği çatışmadan haberdar, hatta bir ölçüde içinde bulunduğunu gösteren bir delil olarak görebiliriz. Eğer Vidinli'nin Amerika'da bulunduğu yıllara ait muhaberatı elde edilebilse, bu istikamette dikkat çekici neticelere varabiliriz. Mesela “hypercomplex” sayı sistemleri hakkında B. Peirce'in yazdığı kitaptan ([BP]) haberdar olduğunu tahmin etmek müşkül değil. Ayrıca Vidinli'nin B. Peirce'in oğlu olan matematikçi J. M. Peirce ile en azında vasıtalı olarak tanıştığını “Linear Algebra”nın bu zatın arzusu üzerine Harvard College kütüphanesine gönderdiği nüshasına el yazısıyla yazdığı metinden anlıyoruz.

Vidinli Tevfik Paşa'nın Fuad Mensi Dileksiz (1880-1965) tarafından yapılmış büstü.
İzmir Milli Kütüphane. Fotoğraf: Ezgi Ergin

2019 baskısının 1988 baskısının tıpkıbasımı olması, ister istemez Vidinli'nin bilinen tek fotoğrafını okuyucuya sunmaktadır. Böylelikle, Vidinli'nin İzmir Milli Kütüphane'deki büstünün resmi kitapta yer alamamıştır.²⁰ Genellikle, her yeni baskının bir öncekinin eksiklerini tamamlaması beklenir. Hüseyin Tevfik Paşa'yı konu alan bir sonraki İTÜ yayımının yeni araştırmaları da kapsayarak yapılmasını dileriz.²¹ Böylelikle, İTÜ rektörlüğü yapmış (1878-

20 Bu büstün varlığını bildiren Atilla Polat'a ve fotoğrafını çekerek gönderen kütüphaneci Ezgi Ergin'e teşekkür ederim.

21 Vidinli'nin kitabının yeni baskısının yapılacağını İTÜ Vakfı Dergisi'nin dağıtımı Ocak 2020'nin ilk günlerinde yapılan Aralık 2020 sayısından (s.39) öğrendim. 07.01.2020'de Celal Şengör'e yazdığım e-posta mesajında mümkünse yeni baskının güncellenerek yapılmasını önerdim. İTÜ Vakfı yayınevinden kitabın baskıda olduğunu öğrendiğimde, önerimin çok geç kaldığını anladım. Aynı günlerde İTÜ'lü bilim tarihçileri Atilla Bir ve Tuncay Zorlu'ya da benzer mesajlar göndermiştim. Gelen yanıtlardan, kendilerinin yeni baskının

80) olan Vidinli'nin daha iyi tanıtması ve anısının ona layık şekilde yaşatılması sağlanabilir. Yenibasımın İTÜ'nün değerli bilim ve teknoloji tarihçilerine danışılarak yapılmadığı anlaşılmaktadır. Eğer ileride yeni bir baskı yapıldığı ve bu hocalarımız görevlendirildiği takdirde, bu yayını en güzel şekilde güncelleyeceklerine eminiz. Vidinli Hüseyin Tevfik Paşa, bir tıpkıbasımdan daha fazlasını hak etmektedir.

Vidinli'yi Kâzım Çeçen'in Kaleminden Okumak

Hüseyin Tevfik Paşa ve Linear Algebra kitabının tıpkıbasımının yapıldığı Aralık 2019'da *İTÜ Vakfı Dergisi*'nin 'Bilim ve Teknoloji Tarihi' özel sayısı yayınlandı. Bu özel sayı, kaliteli baskısı ve içerdiği nitelikli yazılar açısından her türlü övgüyü hak etmektedir. Aynı sayıda Hüseyin Tevfik Paşa ve eseri üzerine, İTÜ öğretim üyelerinden Prof. Dr. Celal Şengör'ün bir makalesi de yer almaktadır.²² Şengör, makalesinin başında kaynaklarını şöyle açıklamaktadır: "Bu serüveni Prof. Kâzım Çeçen tarafından hazırlanan Hüseyin Tevfik Paşa ve '*Linear Algebra*' kitabından ve diğer kaynaklarından derlediğimiz bilgilerle aktarıyoruz..." Gerçekten de makale, Kâzım Çeçen'in *Hüseyin Tevfik Paşa ve Linear Algebra*'nın (1988) başına yazdığı "Giriş" bölümü (s.9-12) ve "Vidinli Hüseyin Tevfik Paşa'nın Eserleri" bölümü (s. 21-22) ile başlamaktadır. Şengör bunlara, 1988 baskısına kendi yazdığı kısa yazının "Hüseyin Tevfik Paşa ve İTÜ" başlıklı bölümünü (s. 42) eklemiştir.

"Diğer kaynaklardan" derlenen bilgiler şunlardır: Çerçeve yazı, K. Çeçen'in *TDV İslam Ansiklopedisi*'ne yazdığı "Hüseyin Tevfik Paşa" (1999) maddesinin ilk dört paragrafından oluşmaktadır (Makalenin kaynakçasında ansiklopedi maddesinin başlığı verilmemiştir). Dikkat çeken husus, anılan kaynaklardaki bilgiler, kelimesi kelimesine ve yazar tarafından hiçbir kelime / cümle değişikliği yapılmadan aktarılmış olmasıdır. Uluslararası Lineer Cebir Derneğinin bülteni *Image* 'in 1995 tarihli sayısındaki Tevfik Paşa'nın resmi (altında matematikçi G. P. H. Styan'ın "Who is this Gentleman?" sorusuyla birlikte) Fikri Akdeniz'in 1995 tarihli ve "Osmanlı Dönemi Bilim Tarihinden Bir Kesit: Büyük Türk Matematikçisi Hüseyin Tevfik Paşa Kimdir?" başlıklı yazısından alınmış olmalıdır. Bu sonuncu yazının nerede yayınlandığı da kaynakçada belirtilmemiştir.²³ Makalenin 35. sayfasında Tevfik Paşa'nın resmi yerine Mısır Hidivi II. Abbas Hilmi Paşa'nın resmi kullanılmıştır. Bu yanlışlık, Dr. Şeref Etker'in Celal Şengör'ü ikazı (29.12.2019 tarihli e-posta mesajıyla, Cc A. Bir, F. Günergun, A. Polat) üzerine derginin sayısal baskısında düzeltilmiştir: Abbas II. Hilmi Paşa'nın resmi yerine *Hüseyin Tevfik Paşa ve Linear Algebra* kitabının yenibasımının (2019) kapağı yerleştirilmiştir.²⁴

yapılmakta olduğundan haberleri olmadığını öğrendim.

22 Celal Şengör, "Bilim Tarihinde bir Öncü: Mühendishane-i Berri-i Hümayun Nazırı Hüseyin Tevfik Paşa ve "Linear Algebra". *İTÜ Vakfı Dergisi*, Sayı 84 (Eylül – Aralık 2019): 34-39.

23 Muhtemel kaynaklar: http://turkoloji.cu.edu.tr/GENEL/akdeniz_tevfik_pasa.pdf veya Fikri Akdeniz, "Osmanlı Dönemi Bilim Tarihinden Bir Kesit: Büyük Türk Matematikçisi Hüseyin Tevfik Paşa (1832-1901) Kimdir?" *Bilim ve Ütopya* sayı 196 (2010): 55-57.

24 https://www.ituvakif.org.tr/dergi/pdf-oku.asp?ID=28#your_book_name/1, erişim 10 Şubat 2020.

Œengr’n kaynakçasında verdiği en yeni kaynak **1999** tarihli olup, een’in yukarıda anılan “Hüseyin Tefik PaŒa” baŒlıklı ansiklopedi maddesidir. 1999-2019 arasındaki 20 yıl içinde Hüseyin Tefik PaŒa hakkında yapılmıŒ ve internetten ulaŒılabilecek yayınlar kullanılmamıŒtır. Bu makale de, anılan yenibasım gibi, Vidinli’yi yeni araŒtırmalar ıŒıđında tanıtılmaktan uzak kalmıŒtır.

